

Vébel Lajos

A NŐ ÉS A SZOCIALIZMUS

AUGUST BEBEL KÖNYVÉT OLVASGATVA ÚJRA

A munkásmozgalom májusi ünnepének alkalmából fellapoztam újra, vagy fél évszázad múltán, ifjúkori katekizmusomat. August Bebelnek, a Német Szociáldemokrata Párt egyik alapítójának és vezetőjének könyve volt ez, *A nő és a szocializmus*.

Az újraolvasás ötletét a nemzedékemhez tartozó szerkesztőbarátom adta azzal, hogy próbáljak visszanézőben ráhibázni: hogyan lehetett olyan nagy hatása akkoriban annak a már csaknem elfelejtett műnek, mely egész értelmiségi generációkat nyert meg a forradalom eszméjének.

A könnyűnek nem mondható közírói vállalkozás azonban, mint remélhetőleg majd kiderül, nemcsak arra a kérdésre ad némi választ, miként lettünk e szebb világ lelkes elkötelezettjei, hanem arra is utal, hogy mennyire változtunk meg mi magunk is azóta. Ezenkívül az is kitűnik az idézetekből talán, hogy honnan erednek azok a ma úgymond teljesíthetetlen ábrándjaink. Aztán, ami alighanem még izgatóbb: minek folytán váltak ezek a szívvel-lelket melengető feltevések egyre gyakrabban kifogásolt és voltaképp csakugyan visszahúzó dogmákká. Azaz, és ez valószínűleg a legfőbb tanulság: miért ragaszkodunk mégis olyan csökönyösen hozzájuk, esetleg fiatalos álmainkat féltve? Azt hiszem, erről írta valahol Oscar Wilde, hogy arra a világtérképre, amely nem tünteti fel a mindegyiknél különb utópia-államot, ránézni sem érdemes. Bizonyára a kiábrándultság szomorúságára gondolt, és ki ne adna neki is igazat.

Végtére pedig mindenre kíváncsi kamaszok voltunk, ahogyan erről már előbb vallottam, és külön is érdekelt bennünket a nőkérdés. Így a kismimizett proletárok mellett az asszonyi konyharabság háborította fel leginkább a magamfajta legény-fantasztákat, és ezért tartozott legkedvesebb marxi olvasmányaink közé August Bebel *A nő és a szocializmus* című, a múlt század vége felé kiadott munkája. Mi tagadás, amolyan emancipációs hévtől is elragadtatva udvarolgattunk Zentán a felszabadításra érdemes fruskáknak, kiváltképp, ha értékelték a gazdasági

függőségtől mentes, szabad szerelem forradalmiságát, amit akkoriban oly nagyon ellenzett a kapitalista maradiság táplálta szülői szigor.

Szerencsémre a méltatott szöveg még ma is valósággal önmagáért beszél, és elég is hozzá néhány megjegyzés. Ennél több netalán méltánytalannak is tűnhet, miután az 1913-ban elhunyt szerző már nem vitakozhat velünk, ráadásul olyanokkal, akiknek félévszázados gyakorlati tapasztalata van a szocialista építésben. Könnyű utólag okosabbnak lenni, ha ugyan annak mondhatjuk magunkat. Neki még a nők egyenjogúságát gátló előítéletekkel kellett megküzdenie, a ma már jócskán elterjedt és az egész földkerekségen megkerülhetetlen szocialista eszméket hirdetve, amelyeknek megvalósulása „egyetlen záloga a nő társadalmi felszabadításának”. És noha a nőkérdés még ma is időszerű, az ő korában még újdonságként hatott történelmi áttekintése is, mely szerint a házasság is bilincs és rabszolgaság lett, hiszen a feleségnek nyomorban és nélkülözésben kellett tengődnie.

„A nőnek és a munkásnak — írja — közös sorsa az elnyomatás”, méghozzá az előbbi még magától értetődőnek is tartja alárendelt helyzetét. „A nő az első emberi lény, aki rabszolgaságba jutott. Rabszolgává lett, mielőtt még rabszolga volt a világon.” A rég múlt kilencedik parancsolata „egy sorban említi a cselédséggel és a háziállatokkal”. Pál apostol, aki inkább tekinthető a kereszténység megalapítójának, mint Jézus, az önmegtartóztatást propagálja. A házasság szerinte alantas állapot. A test iránti gyűlölet valójában a nő ellen irányul, és félelem is egyúttal tőle. El is rendelték a papi nőtlenséget, és ebben a szellemben működik ma is a katolikus egyház. Mert „a nő tisztátlan, aki a bűnt hozza a világra, és teszi tönkre a férfit”. Ő a „pokol kapuja”. „A házasság mindig bűn, mindaz, amit tehetünk, magyarázgatták, az az, hogy megbocsátjuk és megszenteljük.”

A középkorban a germánok szigorúan büntették a házasságtörő nőt, a férfit kevésbé. Rómában ugyanakkor a henye, nőtlen papság, a légiónyi szerzetes és apáca révén a kolostor csak abban különbözik a nyilvánosháztól, hogy lakóik még féktelenebb és kicsapongóbb életmódot folytatnak. A városokban meg, „hogy a nagyobb bajnak elejét vegyék” bordélyházakat létesítenek vagy állítanak vissza. A reformációban Luther kiharcolta, hogy a papság is nősülhessen, és a házasság korlátozása ellen foglalt állást. Például, ha „tehetetlen férfival lépnek házasságra, joga van őt otthagyni” — mondja. A harmincéves háború aztán kipusztította a férfilakosságot, de „asszony fölös számban maradt”. Megengedték tehát a bigámiát. És női mesterek gürcöltek a vászon-, gyapjú- és szőnyegszövő, posztó- és szabóiparban. A XVIII. század vége felé már százezer nő és nyolcvanezer gyerek dolgozott az angliai és skóciai fonodákban, szövődékben és nyomdákban, hajmeresztő munkakörülmények közt.

A francia forradalom és a gőzgép feltalálása után megszületett a nőket is, persze még alacsonyabb bérrel, foglalkoztató nagyipar, és szabadon költözködhetett immár a jónép munka után nézve. Eljutottunk vég-

re a jelenkorba — amely akkor a múlt századnak számított —, és még az erről szóló fejezetet is *A nő és a szocializmus* című könyvében August Bebel a jellegzetes Platón-idézetrel kezdi. Az ógörög bölcselő állítólag az isteneknek nyolc jótéteményért adott hálát. Az elsőnek azt tekintve, hogy nem rabszolgának, hanem szabad embernek, a másodiknak pedig hogy nem nőnek, hanem férfinak született. Értendő ezen, hogy a nő a polgári társadalomban is másodrangú lény.

Hogy a fenébe ne esett volna meg rajtuk ifjú szívünk!

És ezen mit sem változtat, hogy ma, ötven évvel később már azt kifogásolhatjuk: még mindig aránylag kevesen vannak a képviselési testületekben, nem védi eléggé őket ellenünkben a törvény stb. Csodálkozva az adaton, hogy átlagban azért már csak tovább élnek, mint a férfiak, és nehéz elhinni, főleg a kardosabb menyecskék házastársi kisebbségét.

August Bebel több mint száz évvel ezelőtt, *A nő és a szocializmus* című művének második része alighanem a legnőibb.

Ma például, amikor a szexuális nevelés már unott iskolai tananyag, szinte hihetetlennek hangzik az olyan szájbarágós megállapítás, hogy az ember természetes ösztönei közül a létfenntartás után a nemi a legerősebb. És hogy az nyilván nem lehet titkolózás és álszemérem tárgya, különösen a nők körében „a teljes tudatlanság mélyén”. Mert — szörnyülködttet meg sokakat ezzel a szerző — az egészséges embernek ki kell elégítenie ösztöneit, különben súlyos következményekkel számolhat. Erről, mondja, sokat beszélhetnének az orvosok, a tébolydák és a fogházak, nem is szólva a feldúlt családok ezreiről.

Az egyetlen megoldás tehát „az ifjúság igazi eredője” a házasság! Persze nem az olyan megszokott, amiről azt állítja, hogy ez az egyetlen igazi jobbágyság, amelyet a törvény elismer. Mármint a már akkor is dívó üzleti számításból való. Hiába büntett a kerítés, nem az, ha szülők, rokonok csinálják. Ezért házastársként is a nő jár pórul a férfi kétfajta erkölce mellett. Az egyiket (a kicsapongó) maga élvezi, a másikat meg a nőnek szánja (akitől elvárja a hűséget). A szóban forgó könyv tizedik fejezete is azzal kezdődik, hogy „A házasság, mint életbiztosítás”, és ezt, sajnos, ma is odabiggyeszthette volna tanulmánya elé bármelyik nővédő aktivista. Főleg az Amerikai Egyesült Államokban, ahol mindhalálig biztos megélhetést szavatol a bíróság az elvált feleségnek.

Igy máig is az érdekházasság egyfajta prostitúció, amiről érthetően külön is részletesen tárgyal *A nő és a szocializmus* neves szerzője. A polgári társadalom szükséges intézményének tudja be a szociáldemokráta vezető, akárcsak a rendőrséget, az állandó hadsereget, az egyházat és a magánvállalkozást. Nos, most már előrehaladott koromnál fogva sem lehetek szakértője a problémának, ám a sanda kérdés szinte önmagától adódik: vagy még a száz év és a szocialista építés csaknem öt-

ven esztendeje múltán sem szabadultunk meg e szerint a polgári társadalom csökevényeitől, vagy nemcsak ennek a formációnak a velejárója a testnek ez a még mindig gyakori áruba bocsátása? Aminthogy általában a létező, való vagy vélt szocializmusok se mondtak le a rendőrségről és a hadseregről. És az egyház is fennáll, amiről pedig szívesen lemondának, a magánvállalkozást pedig mostanság akarják kifejleszteni a gazdaság fellendítésének kiegészítő ágazataként.

Viták erről már a jelzett múltban is javában folytak. Az akkori reakciók ellenvetése szerint, amíg világ a világ, a prostitúciót sem lehet eltörölni a föld színéről. Majd akként is érveltek, hogy mi a helyzet, ha „a ledér életmódot” folytató hölgyek az előkelő osztályhoz tartoznak? Arra utalva, hogy a bajt mégsem lehet csupán gazdasági szempontokra levezetni. Hisz az akkor már fejlettnek tartott Németországban olyan bért fizettek a munkásnőnek is, amely „a tisztességes megélhetéshez ugyan kevés, az éhhalálhoz azonban mindenképpen sok”, és mégis vannak örömlányok. Ami azonban talán mégis mérsékeli majd „az ifjúság szertelenségét”, sajnos még időszerű változatban is, azok a nemi betegségek, újabban az AIDS nevezetű halálos kórság. És itt már pozitív értelemben dörgi kedvenc szerzőnk azt a bibliai átkot, hogy vigyázz, „bűneidért lakolni fogsz utódaidban harmad- és negyedíziglen”.

A kétségkívül legfontosabb gazdasági függetlenségen kívül a nők felszabadításán nagyot lendíthetne, és mint már látjuk, lendített is az iskolai képzés. Erről nem más, mint Goethe is zengedezett akként, hogy neveltségessé tették a tudós nőket, és a tanultakat se akarták túrni, alighanem azért, mert udvariatlan dolognak tartották annyi tudatlan férfi megszegényítését. És szenvedélyes volt az egykori eszmecsere idevágóan a nő szellemi képességeiről is. August Bebel lelkesen szónokolt: ha a társadalmi fejlődés feltételei mindkét nemre nézve egyenlőek, akkor a nő is felemelkedik. Majd, hogy különben is a nők általában több tehetséget mutatnak a kormányzásra, mint a férfiak. Lám, idéz, amikor Viktória angol királynő 1901-ben meghalt, az egyik tekintélyes angol lap azt indítványozta, hogy vezessék be a kizárólagos női trónöröklést... Végére anya szülte a legnagyobb lángelméket is, ha még nincs is egyelőre sok női költő, festő, szobrász, zenész, tudós és filozófus.

Ugyanazok a tudósok, kifogásolták a szocialisták, akik tagadják a nő magasabbrendű képességét, hajlamosak ugyanígy kezelni a kézművest és a munkást is. Mintha nem a kedvező életfeltételeknek, hanem egyedül különleges tehetségeknek köszönhetné bárki is, hogy azzá lett, ami. És örömmel konstatálták, hogy az utóbbi időben — a múlt században járunk — gyors ütemben szaporodott azoknak az országoknak a száma, amelyek megnyitották a nők előtt az egyetemek és főiskolák kapuit. És feledésbe ment a bolognai tanintézet 1377-es rendelete, mely szerint „mivel a nő a bűn kútforrása, az ördög fegyvere, a paradicsomból való kiűzetés oka, a régi törvény megrontója... nyomtatékosan megtiltjuk, hogy valamely nőszemélyt a nevezett kollégiumba bárki bevezetni mérészeljen!”.

Már akkor is nyilvánvaló volt, hogy a nőben egyre több az erő, a bátorság, a határozottság. És hazafiasságban sem marad le. Azoknak a nőknek a száma, olvassuk, akik szülés következtében meghalnak vagy súlyosan megbetegszenek, jóval nagyobb a csatatéren elesett vagy megsebesült férfiakénál. Ezenkívül a ruházat sem gátolja többé őket a szabad mozgásban. A hosszú szoknya nem törli fel immár az utca porát. Hacsak a szűk farmernadrág nem veszi át ezt az egészségre káros szerepet, ám ez a sorscsapás, szolgáljon vigasztalásul, a fiúkéval közös. Aztán az erkölcs sem tiltja már a nőnek, hogy felkínálkozzék, de nem ám! Nem kell várnia, amíg megkérik, vagy kiválasztják. A Bebel által kigúnyolt bűnök sem szégyenteljesek többé, nevezetesen, hogy „bizonyos gyártmányokkal” elégjenek ki természetellenesen. És „obszcén képekben” sincs hiány meg „regényirodalmunk egy része is ugyanilyen célzatú”.

Na és bekövetkezett végre az ipari fejlődés, ami a családokat is forradalmasította. Régebben még, panaszozzák *A nő és a szocializmus* című könyvben, természetesnek tartották, hogy az asszony varrt, kötött és mosott, sőt kenyeret sütött, szőtt és font, fehérített, sört és szappant főzött, gyertyát öntött. E munkát az ipar jobban elvégzi, a nő tehát szabadabb, függetlenebb lett. Házimunka helyett színházba, hangversenyre jár, akár hétköznapon is. Bevezették a házakba a villanyvilágítást, étkezdék, mosodák létesültek. Amerikában központilag is fűtenek. Néhol már választói joga van a nőnek, és hivatalokat tölthet be, amiből „semmiféle káros következmény nem származhat”.

Nem az nagyszerű August Bebel és a többi egykori marxista elmélkedő az oka, hogy az iparosított életvitel nem bizonyult fenéig tejfelnek. És hogy egyre többen és jogosabban rójuk fel, teszem föl, az új, szabadabb feleségnemzedéknek, hogy nem tud sütni, főzni. És hogy komoly ellenmozgalom indult világszerte a természetes, mérgezetlen házikoszt előállítására. Hogy a modern dolgozó nő további pótelfoglaltságairól ne is beszéljünk!

*

A mű harmadik része a XIX. század legfejlettebb ipari országainak belviszonyairól szóló helyzetjelentés. Címe: Állam és társadalom, s ebben az olvasható, hogy bármilyen alakot is ölt a fejlődés során a tulajdon elsajátítása, annak lényegéhez tartozik, hogy a leggazdagabb nagybirtokosok egyúttal a leghatalmasabbak is, és az államot is érdekeiknek megfelelően formálják. A tulajdonszerzési törekvéssel és a vagyonosok számának növekedésével persze együtt fejlődik a kultúra is, amiből rész jut a kizsákmányolt osztálynak is, növeli teljesítőképességét és fokozza öntudatát. Létrejön a modern proletariátus, és rá vár a történelmi küldetés, hogy kivívja nemcsak a maga felszabadítását, hanem az összes elnyomott, tehát a nők emancipálódását is.

Bebel ezután megállapítja, hogy éleződnek az osztályellentétek. Hevesen harcol mindenki mindenki ellen. A kegyetlen háborúban nem igen

válogatják meg az eszközöket. A „takarodj onnan, hogy én lépjek a helyedbe” elv könyöklés, oldalvágások és rúgások formájában valósul meg. Az egyén az egyénnel kerül szembe, és ugyanígy küzd a férfi a nő ellen. Az emberi kapcsolatok egyetlen szabályzója a haszon, ami mögött minden más szempont háttérbe szorul. Ha az anyagi érdek megkívánja, ezer meg ezer munkást és munkásnőt kilöknek az utcára. És ismét növekszik a prostitúció, virágzik a bűnözés, amint szigorúbb büntetésekkel, és nem az okok megszüntetésével akarják a kórt gyógyítani.

Azt meg mintha csak napjainkban írta volna le a szerző, hogy a mezőgazdaságot kiszorítja az ipar. A régi rend fő támaszát egyre jobban háttérbe kényszeríti a számbelileg gyorsan növekvő lakosság, amelyet az ipar, a kereskedelem és a közlekedés foglalkoztat. A mezőgazdaság Németországban is a múlt század hetvenes éveinek végén új fejlődési szakaszba lépett. Jelentősen fellendült a nemesebb gabona termesztése és vetésterülete is. Oroszország és Románia mellett megjelent a piacon Argentína, Ausztrália, India és időnként Kanada. A kisparasztok és a mezőgazdasági munkások menekülni kezdtek a városokba, vagy a tengerentúlra vándoroltak ki, minekfolytán a falun munkaerőhiány keletkezett. A tőke is elégtelenné vált. Nem is haladhattak tovább az addigi vágányokon, új gazdálkodási módszereket kellett keresniük. Szaporodtak a gépek, melyeknek munkáját a felaprózott parcellák gátolták. De a társadalom tanácstalan; akár a ló a taposó malomban, egyre csak körben forog.

Nincs tehát más kiút, mint a társadalom szocializálása. Ezt hirdeti *A nő és a szocializmus* című könyv befejező része. Mielőtt azonban elmélyednénk benne, helyeselve vagy fejcsoválva, szögezzük le, hogy August Bebel nem volt dogmatikus gondolkodó. Íme szó szrint mit ír erről: „A fejlődés egyes szakaszában mindig a konkrét körülményektől függ, hogy milyen intézkedéseket kell foganatosítani. Nem lehet előre megmondani, hogy egyes esetekben mi lesz szükséges. Különösen az olyan lépésekről nem lehet bizonyosat állítani, amelyeket előreláthatatlan és kiszámíthatatlan helyzetek befolyásolnak. Az eszközök, amelyek ma kiválóan bizonyulnak — mondja a mostani vaskalaposokkal is vitatkozva — holnap ártalmasak lehetnek, ha megváltoznak a körülmények... Ha tehát le akarjuk írni, miként alakul a jövő, csak hipotézisekkel dolgozhatunk; bizonyos feltevéseket valóságnak tekintve...”

Nyilván mindez arra a kinyilatkoztatásra is vonatkozik, hogy a haladás legrövidebb és leggyorsabb útja az lenne, ha ezt a tőkés tulajdont általános kisajátítással társadalmi tulajdonná változtatnánk. Ez esetben, állítja, az ártermelés, ami — már Marx mindkét hazájában létezett — a szocialista társadalom által végzett termeléssé alakul, fokozódó jövedelmezősége minden egyes ember messzemenő jólétének és harmonikus fejlődésének a forrása lesz... És hogy ez, sajnos, mégsem lett egészen így, annak alighanem több oka van. Az egyik, ha nem a legfőbb, talán éppen azokban a bizonyos és figyelmen kívül hagyott

körülményekben rejlik. Nevezetesen, hogy a Bebel idejében már ipari-
lag aránylag fejlett országokhoz képest elmaradott környezetben szo-
cializálódott a társadalom az októberi forradalom után. Ahol is ez
legkevésbé a termelés „felívelő jövedelmezőségének” a kérdését oldotta
meg.

És így már csak ezért sem válhattak be a szerző derűlátó elképzelé-
sei, melyeket A szocialista társadalom alaptörvényei és, egészíteném ki,
révedései fejezetben fogalmazott meg. Mármost, hogy minden munka-
képes egyén munkába álljon, hogy senki se erőltesse meg magát, hogy
lehetőleg kellemesen és változatosabban dolgozzék, és persze minél ter-
melékenyebb legyen. Mivel ugye a szocialista társadalom nem azért jött
létre, hogy proletár módra éljünk, hanem hogy megváltoztassa nagy
többségünk életvitelét. Ehhez nyilván megfelelő közigazgatásra van szük-
ség — és itt is kezdődnek a bajok, amit mi már tapasztalatból tanúsít-
hatunk. Hiába hitte Bebel, hogy a kérdésnek a jövőben nem lesz ak-
kora jelentősége, mint egykor volt, hiszen nem a nagyobb hatalmat,
befolyást és jövedelmet biztosító pozíciók elfoglalásáról lesz szó, ha-
nem olyan bizalmi állásokról, amelyekre a legalkalmasabbakat jelölik
ki...

De ez még hagyján! A szocialista társadalom — jövendőli tovább —
kiküszöböli az érdekelletéteket. A munkaidő is csökkenthető lenne.
Egy számítás szerint mindössze két és fél órát kellene dolgozni hogy
a legfontosabb szükségleteket kielégítsük. Mindez még a szokásokat is
megváltoztatná, és megszabadítaná a kapkodástól, izgatottságtól. Az
élelmiszereket vegyi úton állítják majd elő. A növények helyett ezt az
ipar végzi el. Eljön az idő — reméljük, nem egyhamar! —, amikor
mindenki egy adag szert hord majd a zsebében, s ez lesz a fehérje-, a zsír- és
a szénhidrátadagja... A gyümölcsösök, szőlőhegyek, legelők el fog-
nak tűnni. Az ember jobb és erkölcsösebb lesz, mert már nem élőlények
megöléséből és elpusztításából él. A földet kertté varázsoljuk, ahol gaz-
dagon, szabadon nő a fű és a virág, a bokor és az erdő, s ahol az em-
beriség bőségben éli aranykorát...

És következhet a gyanúnk: honnan a tévhit, hogy a nálunk is beter-
vezett piacgazdálkodás ellenlábasa a szocializmusnak. Az új társadalom
nem árut termel, olvashatjuk *A nő és a szocializmus* c. műben, hanem
életszükségleti cikkeket. A társadalom fogyasztó képességének csupán
a fogyasztó kielégítése szab határt. Milyen logikusnak hangzik, és meny-
nyire irreális mégis, dünnyögöm én is sajnálkozva, és folytatom a bön-
gészést. De ha az új társadalomban nincs áru, akkor végül pénz sem
lesz. Igen, ezt a tételt is már csaknem teljesen elfelejtettem, olyannyira
elképzeltetetlen a ma perspektívájából. Mindenki számíthat minden kí-
vántása és igénye teljesítésére — írja —, de nem a másik rovására.
Visszakapja mindazt, amit a társadalomnak nyújtott... Ki tudja, egy-
szer majd talán ide is eljut valamelyik későbbi nemzedék, mi azonban
most a szocializmus és főleg az emberség kezdetlegesebb szintjén kézen-
fekvő megoldásokat vagyunk kénytelenek keresgetni.

De hol is a különbség a lusták és a szorgalmasak, az értelmesek és az ostobák között? Ellenfeleinknek, panaszolja Bebel, ez az egyik fő kérdése, és csaknem egy évszázaddal később, hja, nekünk is. Hiába akartunk hinni, és hittünk is benne, hogy — idézzek — az új társadalomban mindenki azonos feltételek között fejlődik, mindenki ott tevékenykedik, ahová hajlama és készsége vezeti, s éppen ezért a teljesítményben csak csekély eltérések fognak mutatkozni... És különben is, mi jogon kívánja az egyik ember, hogy kiváltságokat élvezzen a másikkal szemben? Ha valakivel a természet olyan mostohán bán, hogy a legjobb akarattal sem tudja elvégezni dolgát, akkor a társadalom nem büntetheti őt születési hibájáért. Ha viszont valakinek olyanok a képességei, amelyek mások fölé emelik, akkor a társadalom nem köteles jutalmazni azt, ami nem személyes érdeme... Igaz, mondanám, csak éppen árubőség, kivitel, foglalkoztatottság és szociális biztonság nem lesz belőle, és azt is a saját bőrünkön tapasztaltuk, hogy az egyenlődsdi is voltaképp égbekiáltó igazságtalanság.

Van aztán egy olyan közcím is a könyvben, hogy A kereskedelem megszűnése. Nos ezt, a jelek szerint, nekünk is sikerült elérnünk időre vagy még előbb! Ezt követi A szocializmus és a mezőgazdaság című fejezet. E témáról jelentette ki nemrég neves közgazdászunk, hogy ebben az ágazatban követték el az új társadalmak a legtöbb melléfogást, főleg persze saját balgaságaik révén, és nemcsak, mert a bebeli ígérezhez tartottuk magunkat. Melyek szerint: a föld a kezdet kezdetén köztulajdon volt, majd egyesek elrabolták a paraszttól, aki szolgává válik. Ideje, áll a tanulmányban, hogy visszaszerezzük tőlük. Nem utolsósorban, hogy ésszerűen megműveljük, netalán öntözzük is mesterségesen. Ez utóbbiból látni például, hogy nem is olyan új keletű az állandóan és jórészt hiábavalóan sürgetett Duna—Tisza—Duna rendszer ilyen irányú kifejlesztése. A gépi megmunkálás és a műtrágya használata tekintetében már jobbnak bizonyultunk.

Érdekesen időszerű a nagyvárosok felduzzasztásának a bírálata is; ezt a folyamatot már száz évvel ezelőtt sem tartották egészséges jelenségnek. A következő évszázadban majd csak rájövünk erre is. Olyan emberre emlékeztetnek ezek a központok — idézek —, „akinek a hasa folyton nő, végtagjai viszont egyre vékonyodnak és nem bírják el a nagy terhet”. És többfelé, széles e világban, már az a jóslat is beteljesedik, hogy felosztják ezeket a tömegtelepüléseket. A lakosság, állítja a szerző, a nagyvárosokból vidékre vándorol majd, ahol az ipari tevékenységet összekapcsolja a mezőgazdasági munkával. És a közlekedési eszközök, a termelési berendezések stb. fejlesztése folytán falun is ki-elégíthetik kulturális szükségleteiket. A lakásviszonyok is sokkal egészségesebbek. Évről évre több ipari vállalat költözik vidékre, ahol a munkabérek is alacsonyabbak, másrészt a nagybirtokok mindinkább gyárrakká válnak. Erről is elkelt néhány találó mondat, hogy ne csak azt feszegetjük, mi vált elérhetetlenné vagy netalán elavulttá a híres könyvben.

Az állam megszűnése című szakasz éppen valószerűtlenségében tanulságos, ha jobban odafigyelünk. A folyamat egykori magyarázata szerint ez a magántulajdon és az osztályellentétek kiiktatása nyomán válik lehetővé. Úgymond önnön magát teszi feleslegessé utolsó aktusaként annak, hogy a társadalmi eszközöket a társadalom nevében vették birtokba. Az állammal együtt tűnnek el a képviselők, a miniszterek, a parlamentek, az állandó hadsereg, a rendőrség és a csendőrség, a törvényszékek, az ügyvédek és ügyészek, a foglári tisztviselők, az adó- és vámhivatalnokok, egyszóval az egész politikai apparátus. Igazgatói testületek és bizottságok lépnek a kicsinyes parlamenti küzdelmek helyére, amelyeknek a termeléssel, az elosztás legjobb megszervezésével, a szükséges készletek nagyságának megállapításával, a művészetben, a közoktatásban, a közlekedésben stb. bevezetendő újításokkal kell foglalkozniuk. A magántulajdon megszűnésével nem lesznek tolvajok, csavargók és munkakerülők. A gyilkosság is értelmetlenné válik, hisz senki sem gazdagodhat meg más ember vagyontól. Sajnos, sóhajt fel Bebel, mi még nem élhetünk azokban a boldog időkben, amikor az emberiség szabadon lélegezhet. És mi sem, kései olvasói száz évvel később, az általa is felvázolt szocializmus csaknem örvenéves építése után. Semmi jele az állam elgyengülésének, sőt!

A jövőbe kivetítve tárgyalt írónk a vallásról is, amivel szerinte ugyanaz történik, mint az állammal. Egymásra várnak, mondanám a jelekből ítélve, ha élcelődni akarnék. Senki se fogja eltörölni az istent — folytatja —, a vallási szervezetek és velük együtt az egyház, mindenemű erőszakos támadás nélkül, lassanként hal ki. Nem az istenek teremtik az embert, hanem az ember teremti magának az isteneket. Mint Marx mondja, a népnek illuzórikus boldogságra való törekvése, amely a társadalom olyan állapotából származik, amely rázorul az illúziókra. A természettudomány fényében mítosszá vált a világ teremtéséről szóló tanítás; az asztronómia, a matematika és a fizika az eget levegőképződménnyé, s az égbolt csillagait — az angyalok trónusát — pedig állócsillagokká és bolygókká teszi. A korlátlan emberi haladást és az igazi tudományt írja fel zászlajára az új társadalom... A papnak is dolgoznia kell, hogy megéljen, s minthogy eközben tanul, eljön az idő, mikor megérti majd: a legnagyobb dolog embernek lenni...

Hogy mi lesz végül is a nőekkel? Az emberiség felerészeként mindez rájuk is vonatkozik. A gyermekneveléssel járó nehézségektől és fáradtságtól is megszabadul a szülő, azonkívül, hogy kevesen is tudják igazán jól nevelni az utódokat. Az iskolázás korszerű intézetekben a nagykorúságig tart majd, szakemberek végzik apákból és anyákból álló nevelésügyi bizottságok ellenőrzése alatt. Ennélfogva sokkal több időt szentelhetünk a gyerekeknek, mint ma. A villamosított és gépesített konyha is nagy nyűg még a nőnek, megszűnése megváltás lesz a számára. Az eljövendő kor az élelmező központoké. Itt érkezik majd a társadalmilag és gazdaságilag független nő, aki a párját is szabadon választja, mint ahogyan általában szabadon rendelkezik önmagával. És

zzel a házasság intézménye is rendbejön olyannyira, hogy mai formájában feleslegessé válik... Szép, csukom be a könyvet. Nincs kifogásom az elképzelés ellen. Bár előrehaladott koromnál fogva most már nem lelkesít úgy, mint egykor a szépreményű és folytonosan házassulandót és egyáltalán, a szebbik nem fáradhatatlan ifjonti rajongóját.

*

Ami azonban változatlan rabul ejt, az az írónak az emberiség jövőjébe vetett hite. Bebel megszámlálhatatlan hívével együtt a XX. század elé tekintett megnyerő szárnyalásával. Ma, száz évvel később, a XXI. század küszöbéig jutott az új nemzedék, és közöttük még néhány magamfajta, ittfelejtett optimista, úgylis, mint egyféle bűnbak, amiért mégsem olyan ez a világ, amilyennek ígértük. Hát akkor mi is vár ránk 2000 után, öregapám, kérhetik tőlem számon e méltatás végén is a gyerekek, feltéve, ha egyáltalán megérjük, és nem kap újabb léket az általunk is olyannyira áhított és felmagasztalt atomerőmű-tudományosság, nem beszélve a felhalmozódott nukleáris fegyverek adta iszonyatról.

És akármit is mondok, tudom, az távolról sem lesz olyan lelkesítő, mint akkoron az ismertetett mű jövődölése volt. Az újabb európai gondolkodók különben is leszoktak már a szónoklásról és a buzdításról. Számolgatnak, adatokkal bíbelődnek, mindhalálig a különböző arányzatokat méricskélve. Szerintük a munkásosztály sem a régi már a legfejlettebb ipari országokban. Száma is csökken, amolyan városi középréteggé sokasodva. Életszínvonala sem hasonlítható össze az egykor éhező és lázongó proletariátusával. Keresete lassan megközelíti és eléri a tisztviselőkéét, így hát képzettségük és kulturális színvonaluk is emelkedik. És ha úgy tetszik, forradalomban sincs hiány, csak ez most technológiai, és nem utcai barikádokon dűl, hanem az elektronika, az informatika, az automatika és a robotizáció keretében, melynek révén a társadalom összetétele is tovább változik. Egyre több munkásból lesz technikus és szakember, és csökken a különbség a fizikai és a szellemi munka között. Nemkülönben a tulajdon jellege is átalakul, egyesek értelmezésében már-már szinte jogi fikció csupán. Havifizetéses menedzserek kezelik, részvényesek tömege bízza rájuk a pénzt és az újra gomba módra szaporodó kisüzemek gazdáit. Ennek folytán a magánvagyon sem mindig hatalom is már egyúttal, új formákat ölt az osztályharc, és ez érthetően a baloldali pártok igazodását is befolyásolja. És nem olyan egyértelműen elhatároltak már a birtoklási viszonyok a szocialista államokban vagy állami szocializmusokban sem, ahol is a társadalminak nevezett tulajdon dominál, amelyet végeredményben a politikai és hatósági szervek igazgatnak a technokrácia segítségével, az elemzések szerint azonban lehet, hogy nem sokáig. Az a felismerés van terjedőben ugyanis, hogy az üzemvezetést önállósítani és demokratizálni kell. És itt is serényen iparosítanak, az éhínség is a múlté, legalábbis

a létminimum biztosított, a kereset, ha szerényebb is, de állandó. A munkás kevesebbet kap a technikusnál és a mérnöknél, de annyit vagy többet, mint a tisztviselő. És falusi nyomor sincs, és ebben a társadalmi formációban is drasztikusan csökken a mezőgazdaságban dolgozók száma. Több viszont a tisztviselői és a szolgáltatásokat végző személy. Távlati reformokkal igyekeznek fellendíteni az elbürokratizálódott közgazdaságot, miután belátják, hogy a jó öreg piacgazdálkodás a szocializmusban is az anyagi prosperitást szolgálhatja. És szintén a többtermelést növelve világszerte elfogadott törekvés lett, hogy a munkások is beleszólhassanak a vállalati irányításba. Szerénytelenség nélkül elmondhatjuk, hogy az öngazgatás bevezetésével ennek az immár civilizációs vívmánynak mi voltunk az élharcosai. És az szeretnénk lenni továbbra is.

Egyszóval, talán mégis valamivel elviselhetőbb lesz az ember élete, ha nem is olyan elképesztően gyönyörű, mint August Bebel álma. Vigasztalásul: ez azonban legalább ébrenlétes realitás! Ami bizonyos, a módozataiban gazdagabb szocializmus évszázada köszönt ránk nemcsakára bárhol, bárhogy is gátolják. Lám, nem hogy az ellenzői, de még saját következetlenségei és ferdeségei sem tehetnék tönkre az eszmét, oly nagy és pótolhatatlan. Az övé továbbra is a jövő, ahogyan könyve utolsó soraiban írta szerzőnk, elsősorban tehát a munkásé és a nőé.